

"לדעת שנאה"

המאמר פורסם לראשונה בכתב העת "שיחות" ומפורסם באדיבות ובאישור "שיחות".**

ד"ר רינה לזר²¹

תקציר

מאמר זה מנסה לדעת את חווית השנאה כתגובת הפרט לעודפות קיום שאין להכילה, כניסיון של המערכת הנפשית להתמודד עם שפעה רגשית בתוך הקשר וביחס אליו, שפעה אותה לא יכלה לעבד ולהכיל בתוכה, אלא בדרך של פישוט, ניתוק והרחקה. המאמר לומד את הקשר שבין התקיימות נפשית לשנאה, את הקשר בין התאוות לשנאה, בין החיות המשתוקקת הכאובה (passion), או ההשתוקקות לחיות והקושי להכיל את העודפות שבה.

ד"ר רינה לזר - rlazar@post.tau.ac.il

**** רינה לזר, לדעת שנאה. "שיחות" י"ז (3): 274 – 282, 2003.**

¹ התכנית לפסיכותרפיה, ביה"ס לרפואה ע"ש סאקלר, אוניברסיטת תל-אביב
² הרצאה שניתנה במסגרת כנס "על שנאה ושונאים", כנס משותף לתכנית לפסיכותרפיה ולבית הספר לפילוסופיה, אוניברסיטת תל אביב. אוקטובר, 2001.

”לדעת שנאה”

לא בכדי בחרתי בשם זה, ברצוני לנסות ולהבין שנאה שלא בדרך התיאוריה בלבד אלא בניחות החוויה והשיח המדבר אותה, לנסות לדעתה הן בהתייחס לציר התשוקה והן לציר הידיעה-הבנה. להנכיח הן את הפן האפיסטמולוגי (את ממד הידיעה) והן את זה ההדוני (ממד עונג-כאב) שיש בה. אך בדברי על שנאה כאילו פישטתי את הנושא, שהרי מדובר כאן בשרשרת רגשות שההבחנה ביניהן כלל לא קלה, לא תיאורטית ולא חוויתית. מדובר בים של שנאות, בשפעה, בהצפה כבר ברמת המילה (הדיבור) שלא לדבר על רמת החוויה. אם נפנה לבחון את אוצר המילים הנרדפות לה נמצא עצמנו בעודפות כבר מהתחלה. בואו אתי לסיור קצר, תחילי, סיור מילוני:

”שנאה – אויבות, איבה, אנטיפתיה, ארס, ארסיות, חוסר אהדה, חילול, חירוף, טינה, יריבות, מרירות, משטמה, נטירה, ניאוף, עוינות, עוקצנות, פורענות, צוררות, צרה, קנאה, רוגז, ריב, שאט נפש, שטנה, תרעומת” (1).
ואם נעבור לשפה הסברית, פסיכואנליטית, הרי שהמבחר אולי יצומצם, אך עדיין ינסו מביני העניין לעסוק בהבדלים שבין רגזנות, כעס, עוינות, שנאה וזעם ולכל אחד הבחנות משלו והדגשים שבלעדיהם לא יוכל להמשיך בדרכו. נטעים אתכם במקצת מהפוליס הנ”ל ע”מ שנוכל לשטוח את טענותינו, או לפרוס את חלקנו בעוגה.

יש הרואים בשנאה נתון ראשוני, דחפי, פן אגרסיבי המניע את המערכת הנפשית מראשיתה לצד הדחף המיני. יש אף המרחיקים לכת ורואים בתוקפנות ככלל הטייתו של דחף המות, כנטייתו של הפרט לכליה עצמית, אל מחוץ לפרט כהתגוננות מפניו. ויש הרואים בה לא דחף ראשוני אלא תגובת הפרט להתנסויות מכאיבות שקשה לו לשאתן, תגובות מלחמה או בריחה במצבי סכנה המתווכות ביולוגית ומתוכנתות למערכת מראשיתה, או באופן מובחן יותר תגובה על תחושת עצמי מאוים, תגובה לאיום על משהו הנחווה כמהותי לנו, לקיומנו, ע”י משהו באחר העומד מולנו (במוחש או במופשט) שנתפס כמאפיין מהותי לו ולא כהתנהגות בת חלוף; ויש שאף ירחיקו לכת ויציעו שנאה כחסר, ככשל, כאי יכולתה של המערכת לעסוק בעיקר, להתחבר למהותה, להיות. ואליהם אני חוברת במאמר זה ומציעה לראות בשנאה ניסיון של המערכת הנפשית להתמודד עם שפעה רגשית בתוך הקשר וביחס אליו, אותה לא יכלה לעבד ולהכיל בתוכה, אלא בדרך של פישוט, ניתוק והרחקה.

מעבר להנחות היסוד השונות (האם מדובר בדחף, בנתון ראשוני המניע את כלל המערכת הנפשית או שמדובר בפן תגובתי חיוני, בציוד העומד לרשותה להתמודד עם מצבי חיים שונים, או בכשל מערכתי, העדר חסר), יש עיסוק נרחב במגוון הרגשות העוינים בתהפוכותיהם, באופנות החוויה המייחדת כל אחד מהם, ובמבנים הנפשיים הנדרשים להם.

פרנס (2) לדוגמא, מציע קו התפתחותי של אפקטים עוינים הרסניים מרגזנות לכעס, עוינות, שנאה וזעם. בעוד התנסויות מענגות קובעות את התפתחות האמוציות החיוביות, התנסויות מכאיבות עודפות הנן הקובע והמרכיב המרכזי של האמוציות השליליות. לטענתו חוויות מכאיבות שקשה לשאתן יוצרות הרסנות עוינת. עוצמתן של חוויות אלו ורמת הבשלות של המערכת הנפשית (כמו יכולת ליצור מושגים וייצוגים פנימיים) ייקבעו מה תהא התגובה.

קרנברג (3,4) מעמיד את הזעם כאפקט היסודי של תוקפנות ותהפוכותיו מסבירים את מקורות השנאה והקנאה כמו גם את הכעס והרגזנות כמצבי רוח. שנאה אינה תגובה לתסכול הצורך באהבה. היכולת לאהבה ולשנאה שתיהן מולדות ושתיהן דורשות סביבה ע"מ להיות מופעלות ולהתפתח. הן בשנאה והן באהבה אנו מניחים דיספוזיציה לאפקט שיא (זעם או התרוממות רוח [elation], בהתאמה) שממומשת בסביבה כלשהי. בשניהם (התרוממות רוח או זעם) הוא מניח גם חווית מיזוג בין העצמי לאובייקט. דיפרנציאציה מתאפשרת במצבי אפקט ברמה נמוכה. הפונקציה המוקדמת ביותר של זעם היא מאמץ להסיר מקור רוגזה או כאב. פונקציה שניה היא הסרת מכשול לסיפוק (ע"מ להגיע למקור ממשי/מדומה של סיפוק). ברמה גבוהה יותר – הסרת אובייקט רע, אחריה – המשאלה כבר אינה להרס אובייקט רע אלא לגרימת סבל. כאן אנו באזור בו עונג וכאב מצטרפים זה לזה. שנאה הנה נגזרת מובנית מורכבת של אפקט הזעם שמבטאת כמה משאלות: להרוס אובייקט רע, לגרום לו סבל, לשלוט בו, ובאספקטים מעודנים שלה נמצא חיפוש אחר אוטונומיה ואישור עצמי (שנמצאות במובלע גם בתגובות הזעם הראשוניות).

אפשר להוסיף על כך גם את הבחנותיו של אקטאר (5) בין זעם לשנאה, ואת הדגש ההגנתי שהוא מסמן בזו האחרונה: זעם הוא תגובה מוקדמת לתסכול, תגובה יעילה במצב של קונפליקט בין הפרט לאובייקט. השנאה מניחה מערכת נפשית מורכבת יותר. הקונפליקט הוא גם ביחס לאובייקט מופנם; הזעם קומוניקטיבי השנאה לא בהכרח. הזעם הוא אקוטי, השנאה – כרונית. הזעם מתיר את העצמי מהאובייקט, מטרתו להסיר מקור רוגזה וכאב, השנאה – ממלכדת עם אובייקט מאיים-מואדר. זעם בא וחולף עם הגורם המעורר, שנאה רוחשת וממושכת. לזעם יש אפקט מפריע על האינטלקט, השנאה יכולה לחדד שיקול דעת, אף כי לצמצם את מיקודו. זעם לא משרת מטרה הגנתית, שנאה – כן. שנאה נותנת תחושת רציפות קיום כבסיס של קשר וכלב של זהות. שנאה יכולה להגן בפני פחד, אשמה, כמיהה תלותית, אבל מודחק חרדת נטישה ואימה מהתפרקות פסיכוטית, כמו גם מצורך להיות נאהב, מפסיביות וחוסר ישע ואף מרגשות חיבה. שנאה לעיתים עדיפה על ריקנות או הצפת חרדה.

די! מי יכול למצוא את ידיו ורגליו בסחרחרת הרגשית המסודרת לכאורה ע"י דיון שכלתני ונאות בה. יתירה מזאת, ככל שהמערכת המסבירה ענפה יותר אנו מוצאים את עצמנו פחות ופחות

מבינים מה זו שנאה, מהי אותה חוויה כה מוכרת המסרבת להתפענח בצורה שתניח דעתנו ותביאנו לנקודת עצירה. אנו שוב ושוב יודעים ולא יודעים אותה. היא כמו מכלה את אפשרות הבנתה. אך מעבר לקפדנות התיאורטית שיש בניסיון הלמדני, ששורטט לעיל בקצרה, לכפות על השנאה את פענוחה הרי בהצפה הנ"ל יש מטרה, ולא רק ניסיון לאבד את הקורא כבר בתחילת עבודת הקריאה. במהלך מאמצי לפענח את רגש השנאה ניסיתי לחפש בה עוצמות של חוויה, אך מצאתי שאני יותר ויותר מתמקדת דווקא בממדים של ריחוק, ניתוק ופישוט, של התגוננות מפני עוצמה שקשה לשאתה. ברצוני, אם כך לבוא ולהבין את הקשר שבין התקיימות נפשית לשנאה, את הקשר בין התאוות לשנאה, בין החיות המשתוקקת הכאובה (passion)³, או ההשתוקקות לחיות והקושי להכיל את העודפות שבה. אני באה להציג את השנאה כתגובה לעודפות קיום שאין להכילה, ככשל מערכתי בעיבודה של עודפות זו, שנאת החיים כהצפה. התקוממות הפרט נגד הפן הסביל בחייו, נגד הפסיביות הנחווית שלו למול כלל רגשותיו, נגד החיים הסובלים את עצמם בלית ברירה.

בעצם אני באה להציע לראות בשנאה מעין הגנה, אפנות של קשר מתנתק, משטיח מצמצם מפשט, למול מורכבות רגשית שאין הפרט יכול להכילה. זו הגנה שאינה תוך מערכתית בלבד, בין אדם לרגשותיו שלו, אלא בין האדם לזולת, הנחוח כמאיים באופן היותו ומוחפץ עקב כך (מלשון חפץ ולחפוף) – מצומצם לממדי אובייקט, אובייקט חלקי בלבד, זר. זו התמודדות עם התאוות לאובייקט, ועם ידיעת הסובייקט. ברצוני לציין שאיני באה לאפיין שנאה ככלל אלא אפנות אחת של שנאה. כי לצד השנאה המתנתקת נמצא שנאה ממלכדת מאדירה, שנאה קנאית בטיבה, ולצידה נוכל לאפיין גם שנאות נוספות. ברצוני לבוא ולהבליט את הערבוב שבין תאוה, דעת ושנאה.

נתחיל בניסיון לראות את מקומם של תאוה ודעת ושל התאוה לדעת בהבנת רגשותינו ככלל ובאפיונם כמעצמי קיום וכמרבי מכאוב כאחת. ניתן לראות כל אפקט שהוא הן כמקור ידע על עצמנו ועל העולם שסביבנו, והן כנושא עונג וכאב, לעיתים בעוצמות שקשה לפרט לשאתן לבד. כשאלו עוברות את הסף עולה הצורך לרוקנם לתוך נפשו של הזולת המצוי שם כמיכל עבור הפרט (תפקידה של האם בעיקר בשלבי הינקות) כך שיוכל לעבדם עבורו (6,7).

שטיין (8,9,10) מנסחת שני עקרונות תפקוד של חיי הנפש הנוגעים לרגשות: עקרון השימוש ברגשות כבחישינים וכסמנים רגישים לקליטת המצב, להבנה משוכללת של המוצביות הקיומית שלנו בעולם (עקרון הארטיקולציה, הביטוי – עקרון מלאות הקיום) ולצדו עקרון ההימנעות מכאב נפשי (עקרון החיסה – העיקרון הטיפולי הגרעיני). הראשון נע בכיוון של התבהרות, התפרטות

³ passion כמילה המקפלת בתוכה גם סבילות וסבל גם עוצמה והתענגות.

אינפורמטיביות ואקספרסיביות הולכת וגדלה, והשני – בכיוון של וויסות, איזון והגנה נגד עוצמה שקשה לשאתה. הפרט המונע רגשית יטלטל בין שאיפה לחיות את חייו בדרך מלאה אותנטית ועשירה יותר, התענגות על חדות הקיום, לבין התכנסות לתוכו, התגוננות מריגוש וגרייה, הגנה על המודעות ועל המערכת הנפשית ככלל מפני הצפה שתכריע אותה, אך גם של הימנעות מבזבזן של רגשות, מהטמעות וטביעה בזולת.

עבודת הרגשות היא עבודה קשה: הפרט יודע דרכם את עצמו ואת העולם לא תמיד במובחן, אך צריך גם להישמר מעוצמתם. לטענת ביון (11) המנגנון הנפשי, שנוצר בתחילתו כמנגנון הישרדותי, קיבל בהדרגה תפקיד שלא תמיד מותאם לו – נשיאת אמת רגשית. הרוח האנושית התפתחה למלא את צרכי ההישרדות של הפרט. בנקודה מסוימת בהיסטוריה האדם נעשה מודע לעצמו ונהפך לישות שיש לה תחושת אמת רגשית. אך רוח מכיר (mind) שהותאם להישרדות לא בהכרח מתאים לנשיאת אמת רגשית. נדרשת התפתחות של המנגנון המכיר, ויכולת לשאת פער שבנוי לתוכו. ציודנו הנפשי לא מתאים לכלל תפקודיו, אך מבורך הוא ביכולת להשתכלל וללמוד, למידה חלקית וקשה בהכרח.

המצב הוא אף יותר מורכב. עד כאן התבוננו בנפש האדם כאילו מצויה היא בנפרד מסביבתה, מוכלת בתוכה, עם פתחים לעולם המקיף אותה. אם נניח שקיומו של הפרט ככלל לא מובחן ומופרד בצורה כה ברורה מההקשר לתוכו הוא נולד, הרי המעורבות ההשתוקקות והשפעה הרגשית רק תלך ותגדל (12,13).

הוזה אומר, אם נניח קיומו של מצע נפשי ראשוני, אינטראקטיבי, לא מובחן בטיבו, שממנו נבנה הפרט בהדרגה כנבדל, אך כמצוי תמיד במגע עם האחר, בין אם באופן ישיר ומפורש ובין אם במובלע, נדבר על התייחסותיות (relationality) כמצע לתוכו הוא נולד ובו הוא נוצר כפרט החווה את חייו ומודע לכך. כלומר, נבוא ונטען שאין סובייקט ללא זולת. סובייקטיביות ואינטרסובייקטיביות עולים במשותף. מכאן נניח קיומם של 'ידיעה התייחסותית מובלעת' של עשייה במשותף ללא התבוננות על כך, וחדירות רגשית של האחד לשני. מין חוויה של 'רגשות באוויר', של הדבקה של הפן הרגשי, של היותנו מרגישים במשותף, של מצע ראשוני עצמתי ממוזג ומעורבב. ממצע זה יתפתחו בהדרגה יחסי אובייקט ויחסי סובייקט (14).

ניתן, אם כך, לומר שרגש ככלל אינו עולה מאליו – רגש אינו התחוללות פנימית נטולת שליטה. הוא ממהותו תלוי הקשר. זו הבנייה במשותף, אף כי בלא מודע, הבנייה מכוונת אל ועם הזולת. יתירה מזאת, הצורך בהדהוד רגשי של הזולת את עולמך אינו רק צורך בהכרה במה שנחוה בברור אלא גם צורך בניסוחה של חוויה, בביסוסה של זו. האחר מצוי שם עבורי הן כדי לשאת את

רגשותיי, ע"מ להגן עלי מפני בדרך של ויסות, מיתון השהייה, דיכוי וכיו"ב, אך גם כמי שדרכו אני כפרט מודע לעצמו (15).

יוצא מכך שממדי ההיפתחות לדעת וההתגוננות מעוצמה המאפיינים פעולתו של כל אפקט בהגדרה (ממדי הארטיקולציה והחיסה) יגעו בערבוב הבלתי נמנע בין הפרט לזולת לגבי האלמנטים הנפשיים היסודיים ביותר בחייו – אידיאות ורגשות ביחס לעצמו ולסובב אותו. ובערבוב מהולה השתוקקות לעונג, לדעת, למיזוג, כמו גם לנפרדות, ניתוק והשהייה ולאופני החיים הנלווים לכך.

מה מקומה של שנאה במערך הרגשי הנפתל הזה? **מה בין שנאה לתשוקה או בין שנאה לחיות?** מה בין אהבה לשנאה, ובינם לבין היותנו יצור חי מחפש מובן? מה בין ידיעה לשנאה, הן כידיעת-הבנת השנאה והן כשנאת הידיעה וההבנה. ומה מקומם במישור היחסים, בציר בו הפרט או הזולת נחווים לחילופין, ולא בהכרח בהתאמה, כסובייקט או אובייקט אחד עבור עצמו ואחד עבור השני. כישות בשביל עצמה (סובייקט) או ישות כשלעצמה (אובייקט).

תשוקת/שנאת החי, המעורר, המערבב - המעורבות האנושית, בין אני לעצמי ובין עצמי לאחר, הינה נתון קיומי רב עוצמה, מושך, מפתה ומעורר אימה. אנו מוגדרים דרכה מתהווים אתה, מחוץ לה ובתוכה, היא מהווה לנו 'קצה חוט', תחילת הוויה, ותהום כרויה. המאויים, הלא מודע - לא כמאגר יצרי, כיורה רותחת', אלא כמשחק מרווח-מצר בין אניות ('I-ness') לאחרות (otherness), בין אחדות (oneness) לשניות (twoness).

האחרות מובלעת גם ביצירות עצמה. במקום להניח דחף אנדוגני כשהאחר משני לו לסיפוקו, הרי היצרי כשלעצמו מובלע מעורבב באחר ונוצר דרכו. אחר ספציפי באיכותו; לא כל אחר הוא אחר מעורר. אחר שמעורר בנו תשוקה לחזור אותו ולהיחדר על ידו, להיבעל, להתמסר, להיחלץ מאחדותיותנו שהינה מרגיעה אך מצירה, ולעיתים אף מקפיאה את קיומנו בדפוס יציב לכאורה, לדעת את פרטיותו ואת פרטיותנו דרכו, כששתיהן חמקמקות בהגדרה. אך התמסרות זו מעוררת אימה בפריצת הגבולות שהיא מבטיחה ובאותה התמרה מקווה. הכמיהה לעיתים הנה לא רק להכרה בך כישות בעלת ערך עבור האחר ודרכו עבור עצמך, ולא רק להופעת חווית עצמי אותנטית יותר, אלא להתמוססות המבנה בכללותו, להיחלצות מאותה מעטפת מצמצמת מסתירה, להשהיית כל מבניות שהיא.

אך עצם כמיהתנו למשהו כה פנימי אישי מאיים ושברירי מאחר ספציפי עושה אותו חשוב לקיומנו ומאיים עליו כאחת. ניתן לגבור על כך דרך קשר רומנטי יציב לכאורה, מעין קשירת קשר לשמירת גבולות בטוחה, להישמרות מעוצמה, לאין-שינוי הנחווה כמוכרות וכקביעות. או על ידי ניסיון להכחיד את האחר באופן מיני או עוין, דרך החפצתו, פירוקו מנשקו, מעוצמתו כחי בעל ערך משלו

- כסובייקט. כשהאחר לא נענה לכמיהתנו לחזור דרכו, להשתמש בו מאמצינו להכחידו תופסים עוצמה יתירה. על פחדינו להיבלע נוספת אכזבה קשה – חוסר היענותו של הזולת לפנייתנו, עובדת אטימותו.

איך נבין את השתוקקותנו לזולת. מהי תשוקה זו ומה מחירה? האם מדובר בצורך בסיפוק מיני או תוקפני שאין לעמוד בפניו, או בצורך בחידוד ישותנו, בהעצמתה, כשהמיני התוקפני והעוין מתערבבים זה בזה.

בוא נבחן את הפן המעצים חיות, בורא קיום, של השנאה ואת זה המתכנס, מרחיק, הורס ומתגונן מפני אותה השפעה.

שנאה כבוראת מציאות - ויניקוט פיתח תיאוריית עצמי, תיאוריה הנוגעת בהוויה האנושית, ביסוד הייחודי לפרט שנותן לו תחושת חיים שראוי לחיותם, חיים בעלי משמעות. העיסוק אינו בסיפוק צרכים או תסכולם, אלא במתן אפשרות לפרט להיות מובדל מבלי להיות מבודד, דבר שניתן בתוך הקשר בלבד. התלות קודמת לכל ומאפשרת את הכל. הדחף הוא לא לעונג אלא להתפתחות, לתהליך של קיום יצירתי במשותף. המציאות של האחר הנה חומר שניתן לעשות בו שימוש. הזיקה בין האם לילד היא המאפשרת ספוק דחפי שלא יחוה כמתקפה אלא כמשהו חי ואישי. הוא מעמיד את התוקפנות לא על פן דחפי ראשוני אלא על תנועתיות, על כוח החיים. זהו כוח נותן תחושת ממשות הזקוק להתנגדות מבחוץ ע"מ להחיות ככזה. התוקפנות משנתקלת באובייקט העומד למולה מאפשרת לפרט תחושת ממשות. חווית ממשות זו מותנית כמובן בהיות אם מספיק טובה שנענית לצורכי התינוק וכשהאגרסיה מקורה בתוכו ואינה תגובה להתנגשות ברציפות הוויתו (16). לא מדובר על סדיזם הטבוע בילד או על שנאה, אלא על 'אהבה חסרת רחמים' ('ruthless love'), על אהבה פרימיטיבית תובענית ואכזרית המכוונת אל האובייקט המצוי שם עבורה. תובענות זו תעורר בהכרח את שנאת האם - 'שנאה אובייקטיבית' בשפתו. על מנת שיוכל לשנוא צריך התינוק לפגוש את שנאת האם אותו. וזו קודמת לשנאתו אותה או לידיעתו את שנאתה אותו. שנאתה הינה בלתי נמנעת אך עליה לשאתה עבורו, לא להכחישה, אך לא לפעול על פיה. לשאתה עבורו על מנת שיוכל לפגוש בה ויוכל לשנוא בעצמו בבוא העת ולברוא בכך את העולם כממשי עבורו (במידה וזה ישרוד את ניסיונותיו להרסו) (17).

המרכיב הארוטי בשלבים הראשונים גורם לכך שהתינוק ואובייקט התשוקה שלו נחווים כזהים, ואילו המרכיב התוקפני עונה על התשוקה לשוני, למובחנות, הווה אומר, לחוויית ממשות. ממשות במערכת המושגים של ויניקוט פירושו מובחן. מכאן שבשבילו חיוניות ותחושה של היות חי קשורים קשר אמיץ עם המרכיב התוקפני.

שנאת המציאות, הווה אומר שנאת החיות, הערור הגרייה - הקישור בין חיות לתוקפנות חוזר לעיסוקו של פרויד (18) במודל הדחפי הראשון (המניח דואליות בין דחפי מין לדחפי קיום עצמי) בשנאה כתגובת התינוק למציאות שסביבו – כסירובו לה. בעצם גם אצלו השנאה מחוברת לתפיסת המציאות ולתגובת האני אל העולם והמהלך מעניין ושונה מזה שצוין לעיל. השנאה אצל פרויד לא בוראת מציאות אלא מגוננת על הפרט מפניה של זו החודרת לתוכו. המעבר הוא מ'אני ממש' ל'אני עונג' (כששניהם תחת פעולת עקרון העונג) כשבראשון יש שלב נרקסי ראשוני נטול אובייקטים בו היחס לעולם הוא של אדישות והממשות היחידה היא זו של האני, לשלב בו היחס לעולם הוא של שנאה (ביציאה משלב נרקסי טהור) בו העונג כולו מנוכס לאני והצער והכאב לעולם. השנאה היא תגובתו הראשונית של האני אל הגרייה באשר היא – גרייה זהה לכאב, עונג תלוי בהפחתתה של זו.

עם המעבר לתורת הדחפים (19) השנייה בה מול דחפי המין מועמד דחף המות ולא דחפי קיום האני הרי שנאת הגרייה עולה לעמדה של עקרון על – דחף המות הנו נטיית האורגניזם האנושי "לחזור למצב הדוממות האנאורגנית [מצב נטול חיות כלשהי] אותו אנוס היה לזנוח בהשפעת כוחות מפריעים חיצוניים". הכחדת כל גרייה כולל זו שבה מותנים חיי הפרט הינה לב ליבה של ההווה האנושית באשר היא, כאשר דחפי החיים מהווים ניגוד לכך ושומרים על מסלול הקיום האנושי בדרך אל תחנתו הסופית. דחפי המין אינם מהווים כל בעיה לעקרון הזה היות וגם מטרתם היא הפחתת גרייה (מילוי משאלה או סיפוק צורך). דחפי האני המכונים 'יצרי קיום עצמי' נתפסים מכאן כ'יצרים חלקיים... שנועדו להבטיח את דרך המות של האורגניזם עצמו ולהרחיק מלפניו כל אפשרות, שאינה טבועה בתוכו, לחזור אל האנאורגני'. התוקפנות הינה הטיית דחף המות במיזוג דחפי החיים אל מחוץ לפרט. אך הנירוונה היא היא המטרה.

שנאת השיפעה - ההתייחסות אל שנאה כאל תגובת הפרט למציאות, בין אם תהייה פנימית או חיצונית, כמציפה מצויה גם בעבודתו של בולאס (20) בהתייחסו אל האופן בו הפרט נרתע משפעת החיות האסוציאטיבית הקשורה ללא מודע. האופן בו הפרט משתמש באחר כאובייקט כאמצעי לסגירה, תחנה אחרונה, ביחס אובססיבי, מוטרד או אף משתוקק – passionate. השימוש בו כאובייקט בלבד ולא כמי שיפיץ את ניבו ויעשירו בכך (מי שלא יפתח עבורו מובן נפרד [separate sense], קשיבות מפיצה) הוא שימוש הגנתי במפורש. כל השימושים הנ"ל באובייקט הם ניסיון להימנע מהמורכבות והקושי של לחיות את חייך באופן יצירתי – של היענות לתנועת הלא מודע, הווה אומר של חיות סובייקט.

תפיסתו של בולאס את הלא מודע אינה כיורה רותחת של יצרים אלא כניב (idiom) המבטא את הפרטיקולריות הדחוסה של הפרט. התנסחותו, השתנותו והפרייתו של ניב זה נעשית דרך מפגש של אופן היותנו עם המציאות שסביבנו. היכולת להיענות לתנועתו של הנפשי דורשת קשר בטוח של התינוק לאמו שפותח בפניו את האפשרות לפרוש את הניב האינהרנטי לישותו בנוכחותו התומכת (ובאמצעות קיומו) של האחר. אך בקשר כפייתי, מוטרד או אף מלא תשוקה לזולת אין הפרט מנסח את ניבו דרכו ואינו נענה לשונות כגורם מחייה. זהו קשר בו השני מהווה אובייקט שמונע כל תנועה נפשית חופשית, או שמנתבה בצורה שמורה. קשר המבטא לעיתים שגאה לא מודעת לחיים, שימוש באחר החסר את אותה אכזריות (חוסר רחמים ruthlessness) כה חיונית, תגובה לקושי לשאת חיות.

לא מדובר רק במעמסת יחסי האובייקט, במעמסת הקיום הנפשי של הפרט כפרט על עולם מושאי הפנימיים, אלא באפשרות לשאת עולמנו הנפשי דרך הזולת (ה"ממשי") ובקושי לשאת את הזולת כזולת, כיש בעל ערך מהותי, יש חי ונפרד. שנאת הסובייקט והתלות בו. אותו פרדוקס שניתן להאיר דרך תפיסת האחר כאובייקט (כישות בעלת ערך שימושי לפרט, כייצוג בלבד) - **השנאה כיחס אובייקט**, **כיחס פרדוקסלי** בו האובייקט השנוא מואדר ואי לכך, אף כי הוא נחוה כפוגעני, המרחק ממנו בלתי נסבל - ניתן להמשיגה בממד יחסי סובייקט, כשהאחר נתפס כישות בעלת ערך מהותי ולא שימושי בלבד, כיש קיים עבור עצמו. אך האיזון הוא עדין ושברירי. האחר כסובייקט, זה שהתנסחותנו דרכו מעצימה את תחושת עצמיותנו, זה שאנו תלויים בו לקיומנו כפרט חי במוחש והוא אף תלוי בנו לקיומו ככזה, יש בו גם מן העצמאות ואי התלות. אנו נדרשים לאחר כסובייקט ושונאים אותו על כך, על היותו זולת (21); קיומו של האחר כאחר, כחי נפרד הוא המאפשר חיי נפש מחד, את היותנו ישות היוצרת "תחושת אני-ות חווה" (22), אך מהווה מגבלה ואיום לכך, לפן הבוראני המצוי-בכל, שמגדיר את הפרט כישות חווה, היודעת שהיא חווה וחשה בעלות על כך - כסובייקט. אנו מתאווים אל האחר כאובייקט כמי שימלא חשקנו יענה לכך ויהנה מכך, אך חפץ לא יכול לענג אי לכך הוא צריך להחיות כיש חי נפרד, אך כזה שלא בהכרח ישמשנו ומכאן לא אהוב כל כך. תאוותנו אליו היא מכשול. בלעדיו, ללא עדות להיותו חי נפרד, חירותנו תחוה כמלאה אך זו תהא חרות ללא כל תשוקה. או חרות מתשוקה. אנו מדברים על אהבת אובייקט ושנאת סובייקט (23).

בוא נראה לאן הגענו במסענו עד כה; אפשר להעמיד את השנאה על הצורך שהחיים יניחו לך, הקושי לשאת חיים ככלל (יצר המות, נירוונה), או כשיקוף או תגובה לאי יכולתה של המערכת לנסח, לבטא או לווסת את רגשותיה. תגובת המערכת להצפה לא מעובדת שלה בריגוש הנחוח כמכאיב מידי אף אם בא מתחום המענג. כשל בתפקוד התהליך הראשוני (24), כשל מערכת, מעין

א-טופיה נפשית – אנטיפתיה לאחרות, לשונות כלשהי, לידיעת משהו חדש – מעין חולשה במערכת החיסון הנפשית, אי יכולת להתמודד, לשאת שונות מבלי להתמוטט (25). או על היות הפרט במלכוד שקשה לשאתו, מלכוד מעצם היותו חי רב צרכי. או על היותו שבוי בתמונת עולמו של השני (ישות בעלת ערך שימושי), היותו לכוד במערכת מחפיצה ללא יכולת לטעון את זהותו. אך עדיין יש בה, בשנאה, מן ההיצמדות לחיים, כחוסר ויתור וחוסר פשרה. שנאת החלקי תשוקת המושלם.

אנסה להדגים את הקשר בין תשוקת קיום ותשוקת בעלות על ההשתוקקות עצמה לשנאה, את התפקיד שממלאת השנאה בהתגוננות הפרט מגודש הקיום, מחיותו ומחיות הזולת כאחת, דרך ספרות.

'סונטת קרויצר' של טולסטוי (26) הוא סיפור של יחסי נישואים, סבירים, רגילים, לדעת המספר שחי ודובר אותם ממנו אל עצמו, יחסי משיכה-שנאה ההולכים ומתדרדרים ומביאים את הקשר אל סופו – להריגת אובייקט התשוקה – האשה – כדרך להכחדת התשוקה עצמה. זהו סיפור של התאוות קטלנית, התאוות עוינת, או, ליתר דיוק, עוינות לכל התאוות שהיא. זהו מונולוג של שנאת בעל לאישתו על עצם התאוותו אליה, על המלכודת המינית שהיא מציבה לו, להרגשתו. אישה שבחוויתו של הדובר (פוזדנישב) לא נהפכה לישות בפני עצמה לבד מהיותה מלכודת למיניותו שלו שאינה בשליטתו. התאוה המינית נתפסת על פיו כ: "רע בהתגלמותו, הרע האיום שיש להילחם בו ולא לעודד אותו" (88). יתירה מזאת, האובייקט, הווה אומר, אשתו, על גופה ותשוקותיה, שהייתה אמורה להיות בבעלותו, לפי תפיסתו, נותרת יצור חי וחופשי, יצור אחר, הווה אומר אובייקט מורד, כלומר, סובייקט – יש בעל ערך מהותי לו :

"הרי מה שהיה נורא באמת הוא שהיכרתי בזכותי המלאה והוודאית על גופה, כאילו היה זה גופי, ועם זאת הרגשתי שאינני יכול לשלוט באותו גוף, שהוא לא שייך לי והיא יכולה לעשות בו כרצונה, ורצונה אינו חופף את רצוני, ואינני מסוגל לעשות כלום לא לו ולא לה" (26, עמ' 125).

ואי לכך קנאתו ושנאתו לה כמקור חיות זרה יוצאת מכלל שליטה. הן היא והן הפרנויה שלו לגביה נותרות בלתי נגישות לו. אהבה ומשיכה מבולבלות זו בזו. אין היא אדם עבורו, אחות, אף שיש לו כמיהה לכך, אך הוא לא נכנע לפיתוי לקרבה, הוא נשאר זר ומפוכח. התשוקה התוססת הקרויה בפיו התאהבות מהווה גשר רופף בלבד על "התהום שלאמיתו של דבר רבצה [ביניהם]", התהום בין שני זרים שהיו ונשארו אובייקט בלבד האחד לשני, "שני אגואיסטים זרים זה לזה לחלוטין, הרוצים להפיק הנאה מרובה ככל האפשר זה מזה" (26, עמ' 89). וכשאשתו אינה מוכרת כסובייקט על ידו, יש לו צורך להחפיצה יותר ויותר, להיות בבעלות מלאה עליה ועל הרגשות שהיא מעוררת בו, ואיבה כלפיה על

כל חריגה שלה מהמקום שהוא מייעד לה, מקומו של חפץ בלבד, של דומם, של מת, שנאה לכל עדות לקיום, לתנועה או עירור כמיהה. דיבור והבנה כלל אינם באפשר. אלימות ואלמות הם הכלל: " ובכן, כך חיינו. יחסינו נעשו עויינים יותר ויותר. ולבסוף הגיעו למצב כזה שכבר לא חילוקי הדיעות הביאו לאיבה, אלא האיבה היא שגרמה למחלוקת: מראש לא הייתי מסכים לשום מלה שיצאה מפיה, וגם היא נהגה בדיוק כמוני. בשנה הרביעית הוחלט בשני הצדדים, איכשהו מעצמו, שאיננו מסוגלים להבין זה את זה או להסכים זה עם זה. כבר חדלנו אפילו לנסות להגיע להסכמה מלאה. בדברים הפשוטים ביותר, ובייחוד בעניין הילדים, החזקנו דרך קבע איש איש בדעתו. כפי שאני נזכר עכשיו הדיעות שעמדתי עליהן כלל לא היו יקרות לי עד כדי כך שלא אוכל לסגת מהן; אבל היא החזיקה בדיעה המנוגדת לשלי, ופירושו של ויתור היה ויתור לה. ואת זה כבר לא יכולתי לעשות. וגם היא לא. היא, מן הסתם, תמיד ראתה את עצמה צודקת לעומתי, ואילו אני בעיני שלי כמובן הייתי תמיד קדוש לעומתה. בהיותנו יחד נדונו לשתיקה כמעט מוחלטת או לשיחות מן הסוג שאני בטוח כי בעלי חיים מסוגלים לנהל ביניהם: 'מה השעה? הגיע הזמן לישון. מה יש היום לארוחת הצהריים? לאן כדאי לנסוע? מה כתוב בעיתון? להזמין רופא. למאשה כואב הגרון.' די היה לחרוג כחוט השערה מעבר למעגל הדיבורים הזה, הצר באורח בלתי אפשרי, שיתלקח רוגז. היו התנגשויות וביטויי שנאה בגלל קפה, מפה, כרכרה, בגלל מהלך בוויסט – בגלל אותם עיניינים שלא בעיני ולא בעינייה לא יכלה להיות להם שום חשיבות. בי על כל פנים רתחה לעיתים קרובות שינאה איומה! הסתכלתי לפעמים איך היא מוזגת תה, מנדנדת רגל או מגישה כפית לפה, מלקלקת, שואבת פנימה את הנוזל, ושנאתי אותה דווקא בגלל זה, כאילו זה המעשה הרע ביותר. לא שמתי לב אז שתקופות האיבה עלו בתוכי במחזוריות הגיונית ומדודה מאוד, בהתאם לעלייתו של הדבר ההוא שקראנו לו אהבה. תקופת אהבה - תקופת איבה; תקופת אהבה נמרצת – תקופת איבה ממושכת; ביטוי קלוש יותר לאהבה – תקופה קצרה של איבה. אז לא הבנו שהאהבה והאיבה הללו שתייהן אותו רגש חייתי עצמו, רק משני הקצוות. אילו הבנו את מצבנו, היו חיינו איומים; אבל לא הבנו ולא ראינו אותו. יש בכך גם הצלה וגם אובדן לאדם, שכשהוא חי בצורה לא נכונה הוא מסוגל לערפל את עצמו עד שאינו רואה את חומרת מצבו. כך עשינו גם אנחנו. היא השתדלה להשתקע בעיסוק המאומץ, החופזני תמיד, במשק הבית, בריהוט, בביגוד שלה ושל הילדים, בבריאות הילדים ובלמודיהם. ואילו לי היה שיכרון משלי: שכרון העבודה, הציד, הקלפים. שנינו היינו עסוקים תמיד. שנינו הרגשנו שככל שאנחנו עסוקים יותר כך אנחנו מסוגלים להפגין יותר רוע זה כלפי זה. 'יופי לך, את נהנית לעקם את הפרצוף, חשבתי אני עליה; 'ואותי הלוא עינית כל הלילה בסצינות שלך, ועכשיו עלי ללכת לשיבת עבודה.' – 'יפי לך, לא רק חשבה אלא גם אמרה בקול, 'ואני הרי כל הלילה לא ישנתי בגלל ילד.' "וכך חיינו, בלי לראות בערפל התמידי את המצב שבו היינו שרויים. ואילמלא קרה מה שקרה והייתי ממשיך לחיות כך עד זיקנה, הייתי ממשיך לחשוב כמו קודם גם לעת מותי שהצלחתי לחיות חיים טובים – טוב, נניח לא טובים במיוחד אבל גם לא רעים, כפי שחיים כולם; לא הייתי תופס אז את מלוא תהום הפורענות ההיא והשקר הנאלח ההוא שבתוכם התבוססתי. והלוא היינו שני אסירים השונאים זה את זה וכבולים בשרשרת אחת, המרעילים איש לרעהו את החיים ומשתדלים לא לראות זאת. טרם ידעתי אז כי תשעים ותשעה אחוזים של הזוגות הנשואים חיים באותו גיהנום שבו חייתי אני, ושאין זה יכול להיות אחרת. אז עדיין לא ידעתי שזה כך, לא אצל אחרים ולא אצלי" (26, עמ' 101-2).

ואותו אירוע שאלמלא התרחש היו חיינו טובים כמקובל נוגע לקשר שנוצר בין אשתו לאורח בביתם, טרוחצ'בסקי שמו. קשר של נגינה יחדיו, כשקנאתו המתעוררת עקב כך הייתה עוד בשליטה לו לא נענה לקסמה של הנגינה עצמה, (לסונטת קרויצר), ומכאן למסוכן מכל – לרגשות

שמציפים אותו, התפתות שעליה משלמת אשתו בסופו של דבר בחייה; כי אין קשה יותר עבורו מלחוש נסחף רגשית, ולצד זאת להרגיש שאשתו אינה בבעלותו, ואי לכך תשוקתה מכוונת באפשר אל האחר ולא אליו:

"הם ניגנו את סונטת קרויצר של בטהובן. אתה מכיר את הפרסטו הראשון שם? מכיר אותו?! קרא. "הו!... הסונטה הזאת היא דבר נורא. בייחוד החלק ההוא. ובכלל מוסיקה היא דבר נורא. מה זה בכלל? אינני מבין. מה זה מוסיקה? מה היא עושה? ולמה היא עושה את מה שהיא עושה? אומרים שמוסיקה משפיעה על הנשמה השפעה מרוממת – הבלים, אין בכך אמת! היא משפיעה, משפיעה נורא, ואני מדבר על עצמי, אבל השפעה כלל לא מרוממת ולא משפילה, אלא מגרה את הנשמה. איך לומר זאת? המוסיקה משכיחה ממני את עצמי, את מצבי האמיתי, היא מעבירה אותי לאיזה מצב אחר, לא שלי: בהשפעת המוסיקה נדמה לי שאני מרגיש דבר מה שלמעשה אינני מרגיש אותו; שאני מבין את מה שאינני מבין, שאני מסוגל לדברים שאינני מסוגל להם." (26, עמ' 118)

הוא מתאר את המוסיקה כמגרה את הנשמה, מניעה אותו ממצב נפש אחד לשני באופן שלא נהיר לו במין התמזגות עם מצבו הנפשי של הכותב אותה, מהפנטת ובעלת כוח לעשות בו ככל העולה על רוחו של כותבה או של מבצעה שהוא אישיות מקרית בהגדרה, וכשביצועה נעשה לעיתים בנסיבות שלא תואמות את עוצמתה, כמו ביצוע הפרסטו "בחדר אורחים, בין גברות עם מחשופים":

"דברים כאלה אפשר לנגן רק בנסיבות ידועות, מכובדות, בעלות חשיבות, ורק בעת שנדרש לעשות מעשים ידועים, חשובים התואמים את המוסיקה הזאת. לנגן ולעשות את הדבר שאליו כיוונה המוסיקה. כי אחרת, כשמעוררים אנרגיה ורגש שאינם תואמים לא את המקום ולא את הזמן ושאינם באים לידי ביטוי במאומה, אין היא יכולה שלא להשפיע השפעה אובדנית. עלי לפחות השפיעה היצירה הזאת השפעה נוראה; כמו נגלו לי, כפי שסברתי, רגשות שהיו חדשים לי לגמרי, נפתחו לפני אפשרויות שעד כה לא העליתי על דעתי" (26, עמ' 119)

בניגוד לרצונו שוב מתעוררת בו התאוותו אליה ואז כהרף עין הוא מניח שזה גם יחסו של טרוצ'בסקי אל אשתו ולא יכול להיות שאין זה כך. היות וגם יחסו אליה הוא אהבת בשרים ותו לא. ואילו אשתו הנה בעל חיים בעיניו ומעבר לכך אין הוא מכיר אותה, "מי היא באמת? היא סוד, כפי שהיתה כך נשאה גם עכשיו. אינני מכיר אותה. מכיר אותה רק בתור בעל חיים. ואילו בעל חיים, שום דבר לא יכול ולא צריך למנוע בעדו" (26, עמ' 121).

ומכאן הדרך לוודאות בגידתה ולסופה פתוחה לפניו. הפחד להתמסר, להיחדר רגשית מוביל להכחדתה להכחדת אפשרות תנועת חיים בתוכו. המיניות הנחווית כחדירה והחדרות הדדית, כחציית גבולות גופניים ונפשיים כאחת, כערוב וערבוב אינה אפשרית לגביו.

איך נבין קשר זה של אהבה עוינת – אהבה קטלנית.

יש שנמצא בין בני זוג קשר של שנאה אהבת, של יחס תשוקתי עוין, מעין falling into hate – כאשר הפרט משמר קשר ע"י הטענה תשוקתית עוינת. שנאה זו כלל אינה הדדית. הפרט חש שרק דרך היותו שונא או שנוא הוא יכול לכפות על מושאו קשר תשוקתי. כך שלמרות שניתן לראות בזוג כזה זוג המצוי ביחס הדדי של שנאה מראה זה הנו אשלייתי. היות והאובייקט לא מסוגל לפעולה

הדדית אמיתית אפילו לא כזאת של שנה. כאן אין השנאה היפוכה של אהבה אלא תחליף לה. אין האוהב בשנאה חושש מנקמה, להפך, הוא חושש מאדישות. נראה שהפרט רוצה לברוא קשר אובייקט דרך אפקט ולא למצוא אחר כשותף לחייו ולפתח אתו חיי רגש הדרגתיים ומתואמים לאינטימיות הגוברת במהלך הקשר. למרות שצורת שנאה זו יכולה לגרום לנזק לזולת או לניכור הרי אין זו מטרתה – להפך, מטרתה היא להתקרב לאובייקט, לשמור קשר, לחוות חיים בעוצמה, במיזוג עם הזולת (27).

אך אצל גיבורו של טולסטוי מדובר לא על כמיהה להעצמה דווקא אלא על ניסיון כושל להפחיתה ולווסתה, להכחידה, שבסופו של דבר רק הריגת אשתו מרגיעה את אותה תשוקה שאין לשאתה⁵⁴. הארוטיות נחוות על ידו כעודפת, ככפוייה ולא בשליטה, ללא בעלות מיטיבה, משותפת, על החוויה. האם זהו מקרה חריג או שמא נוכל לטעון ככלל על קשר אפשרי בין ארוטיות לשנאה. ארוטיות כאיום על הפרט, על קיומו כיש חי מתוחם ונפרד.

⁴ קרנברג (28) מאפיין את הריגוש המיני שנמצא אצל האישיות הנרקיסית כמלווה בתגובות של פחד מאובייקט האהבה (עקב השלכת עוינותו של הפרט אליו) חוסר חופש להתעניין בעולמו של הזולת וקנאה, חמדנות ורעבתנות – טינה כלפי מה שנחוה כהימנעות מתגרה מסיפוק צרכים שהפרט חש זכאי להם - לצד תקווה להשיב לעצמו את מה שנמנע ממנו בעבר על מנת להכחיד כל כמיהה אליו.

⁵ ברור לכותב שהסבריו לדינמיקה הנפשית של הדובר בטקסט של טולסטוי אינם ממצים, ושניתן להעמיד את שנתו של הנ"ל על הסברים שונים ומגוונים, כמו בעלתנות גרידא (פרויד, 1915, 'הערות על אהבת העברה'), או על קנאה פרנואידית, על כמיהה לאובייקט נרקיסני נחוץ ורודפני כאחת, כמיהה ל'אובייקט לא קבוע' (בלום, 1981), אך נעשה פה ניסיון מכוון להאיר את אותה נקודת המבט המוצעת במאמר באמצעות הטקסט הספרותי, ולא להיפך, למצוא את ההסבר הנכון והיחיד לטקסט הנ"ל.

מה בין שנאה לארוטיות ולמיניות כצורות שונות של השתוקקות?

בכל אלה נמצא יחס לזולת, התקשרות. במיניות ובשנאה יש החפצה של האחר (הדדית במיניות, חד צדדית בשנאה), סוג של בעלות, ללא ממד נוסף. בארוטיות נוסף לכך ממד של הכרה באחר כיש-חי-נפרד. בארוטיות ובמיניות יש משחק עם המות, כרצון לבטל פערים לחוות רציפות, להתמזג באופן מוחלט עם הזולת. ניתן להתייחס למות במישור הטבעי ככליה של האורגניזם החי או במישור הסמלי כממד של אינסופיות של אי הקיום, כרצף מסחרר חסר סדר ואבחנות, של כאוס במיטבו. בשנאה יש התגוננות משפעה הרסנית שכזאת - הרסנית למתוחמות ולהבניה נפשית - יש מובחנות יתירה ולא התמסרות-התמוססות.

שטיין (29) מתייחסת לעודפות התחושתית הצורבת והאלימה שיש במיניות ומעמידה אותה דרך מחשבתו של בטאיי (30) על הכמיהה האנושית לסוג של רציפות ללא תפרים, להפרת הבדלים, למות היחידות. הפרת הסדר שבוסס. הפרת הטאבו השומר על מתוחמות של הפרט, על היותו יחיד נפרד. תשוקה אנושית עמוקה לבסס מחדש את הרציפות האבודה ממנה נותקנו, ובכך להימלט מנפרדותנו הבודדה ולמלא את הפער שביננו לבין כל מה שאינו עצמנו. עוצמת העירור המיני באה לא ממעבר ממשי של הגבול וביטול הנפרדות אלא מעצם ההמשגה של תשוקה זו, שמאפשרת להתבונן אל התהום המפרידה בין בני הזוג ולחוש בנרגשות המתעוררת ממבט משותף על כך. המוות המשמש את המיניות אינו המות הקונקרטי אלא חווית הישות הרציפה והרס זו הנפרדת. זו מייצגת את המשאלה הרגרסיבית והטרנסצדנטית של הפרט להרפות, תשוקה למוטט בחוסר ישע את מה שתוקף את לב ישותנו האנושית. תשוקה זו לוותר על עצמו היא בה בעת תשוקה לחיות עד לקצה האפשרי והבלתי אפשרי במלוא העוצמה. זו התשוקה לחיות בעודו פוסק מכך או למות מבלי להפסיק לחיות. יש במיניות זו מן האלימות של העודפות. בשונה מן הפרברטי, שם הסצנריו המיני מכוון לחסום כל אפשרות להתמסרות לחיי הרגש הרי בהשתוקקות המינית המצוינת בזאת הכמיהה היא להתמסר לאפקט, לחוותו במלוא עצמתו להתקיים עד הסוף במיזוג מלא עם האחר, ולא תוך כדי ניכורו כנקודת יעד, כמטרה. לברוא יחסי עצמי-זולת שאינם מן האפשר. אך המשחק בין החפצה, הזרה האדרה, בריאה, אכזריות והמתה הוא עדין ומורכב. הפרט כמה למיזוג עם הזולת, לאחר שיהיה כולו שלו ואתו, נטול קיום נפרד, אך בה בעת הפרט שונא את הסובייקט שנתן לו להפכו לזר, לדבר, שלא נאבק אתו ולא שרד. הפרט אכזרי כלפיו; אכזריות במובן של 'אך זר יכול לנהוג כך'⁶

בנג'מין (31) מסתייעת אף היא בחשיבתו של בטאיי, אך, בשונה משטיין, היא מבחינה בין המיני לארוטי כאשר הראשון מבטל מובחנות, שולל כל אחרות, אומניפוטנטי באיכותו, בעוד בשני יש פנייה

⁶ (קלנר, ידיעה אישית).

אל הזולת כאחר, הכרה בכך. בפן המיני אכן יש אלימות כלפי האחרות, אך בהימצאותו של אחר שמכיר בך ומאפשר משחק של שלילה-הכרה נוסף ממד ארוטי, היוצא אל האחר ולא נשאר במעגל פנימי סגור. היא מרחיבה את הדימוי של בטאיי על האופן בו נחצית התהום הפעורה בין שניים ע"י חווית הסחרחרת שבה במשותף, כשהממד ההדדי נשמר ולא נופל לממד משלים בלבד. בעצם הכמיהה לאחדות ארוטית היא הכמיהה לאחדות עם אחר שיכול להכיר בפרט כיש-חי-נפרד. באחדות הארוטית הנקודה היא לבוא במגע עם הזולת. והארוטי מובחן אצלה מהמיני שיש בו מן הפרברטי – מן ההטיה הפנטזמטית של התשוקה לאחר, מן ההחפצה בלבד. ארוס במובחן מהמיני הוא הכמיהה לקראת הזולת – להכרה. ארוס מתאפשר כשאחר שורד את ההרסנות כלפיו.

נמצא שההבדל בין ארוטיות למיניות ולשנאה הוא שבארוטיות יש תנועה דיאלקטית בין ביטול הדדי של הזולת ושל העצמי ובין שמירת ממד מובחן, הדדי. במיניות יש פן הרסני לכל מובחנות שהיא, ואילו בשנאה הביטול הוא של הזולת בלבד, העצמי תופס נפח אדיר, אין הוא ממוסס את עצמו, אין הוא זוכה לעונג של היות מוכל, מוכר ע"י האחר, אחר שמאפשר חריגה אל מעבר. הוא נשאר מבודד (isolate), ובזה הוא נהפך למת, לאין המתדמה ליש.

בשנאה ההתגוננות היא מפני עודפות, מפני עוצמת הנרגשות, שנאה כניתוק, התנתקות, הקלה, אך תוך שמירת האפשרות להתקשרות; יש מעין הצמדות מתנתקת, מגינה עוטפת. סוג של התאבלות, כזו שמכירה/לא מכירה באובדן של האחר במקום שהפרט נזקק לו, ובהתקיימותו במקום בו הוא נמצא לעצמו. זו התנתקות נצמדת אליו דרך שנאה שקטה, ולא דרך טינה פעילה ונקמנית.

אחזור ואדגיש: השנאה כפי שאני מעמידה אותה ניתן לראותה כהתגוננות סכיזואידית של הפרט מעולם יחסיו-ריגושיו, כאופנות של התקשרות בדרך הניתוק, ההשטחה ההרחקה, צמצום לסצנריו מדויק, בשליטה לכאורה, רפטיטיבי, כמו בחלום בהקיץ. כינוס של ים אסוציאטיבי אפשרי לנרטיב אסוף ומוכל, לא מרגש יתר על המידה, אך כמו-חי. דיבור חד-שכבתי. בשונה ממנגנוני הגנה כמו בידוד, פיצול, השלכה הפנמה וכיו"ב ההתמודדות כאן אינה תוך מערכתית כשהאובייקט משמש אותה בלבד, אלא נעה במישור היחס אל הזולת גם כיש חי נפרד (כסובייקט), על כל הקושי שבכך.

נשוב לטקסט של טולסטוי להתבונן באופן בו מתנסחת השנאה, לראות איך גם ברמת השיח עצמו יש הימנעות מעודפות, ניסיון להכילה, לדייקה עד כלות (עד מות).

השיח האנושי נעשה ברובו לא ברמת המודע דווקא, אלא במשחקי קריאה וקריאה-מחדש, של זרימה הלך ושוב שאינה מתנסחת במפורש ואף מתנגדת להבהרה מלאה – רמת הלא-מודע. קומוניקציה לא מודעת ממהותה לא מיילדת שפה בהירה וברורה אלא מתעה ומבלבלת. אך דווקא אי הבנה מודעת זו, כשאינה מוכחשת ומותירה מרחב למשחק (שוליים להרהור) מאפשרת את

הישרדותו של השיח הלא-מודע – מאפשרת יצירה במשותף, שיח-אהבה. הבנה היא משחק של קרובים, של קרבה, של היתר לקרבה, של אשליה משותפת. חוסר הדיוק שמקבל היתר הדדי מאפשר הבנה עמוקה יותר, מגע עם חלק לא מנוסח, עם האחר שבתוכך שהוא כה מהותי לישותך (32).

משחק ההבנה-אי הבנה הוא משחק הדורש אמון והכרה באחר כשותף הכרחי. יש צורך במתן היתר לגישה אל האחר, לחדור ולהיחדר שלא בדיוק, בקרובים בלבד. כשאין כל הדהוד חדירה זו נחווית כאלימות שקשה לשאתה. שיח השנאה, שבא בתגובה (או שמדבר את) לחוסר הדהוד או דווקא לקושי בהדהוד ובמיזוג, המערפל מתחומות, הוא שיח שמפרק טקסט, מוחק חובות, מנסה לדייק, לברר, להאיר עד תום להכחיד כל זרימה, כל סטייה שהיא בזרם המחשבה, להיצמד לקו. השנאה מכחיזה כל אשליה של הבנה, שהיא כה נחוצה לזרימה האנושית הבינאישית המפרה, לחיות נפשית, ע"י ניסיון מפוכח לדיוק נורא.

שיח שנאה הוא מונולוג, 'דיבור לרוח', אך לא כרוח מכיר (mind), כנשמת הזולת, אלא לחלל האוויר. האחר כסובייקט, כבן שיח, אובד. הוא נותר כחפץ נטול מבט/מבע. הדיבור נעקר מתוכנו ומעוגן אנושי אפשרי. הוא נהייה חלל מפורק, מדובר אל תוכו. הניסיון לדבר בפרטים, לחדור דרך הפרטים אל האחר. לחדור בכוח, להרוס אל תוכו, להגיע למגע באופן הנואש ביותר.

שנאה כדיבור מפוכח. דיבור שלא נותן מקום למשחק של פרידה ומפגש, למשחק של אי הבנה, לסוג של הינתנות, של רוח מכירה המוכרת בכך. זהו חד-שיח (מונולוג), או, לחילופין, שיח חד, מדייק, מבהיר, מנתח כל פרט, מעקר שוליים, לא מתמסר לכל מפגש חי, לא עם האחר שבחוץ ולא עם זה שבתוכו. זהו דיבור ללא התנודה המפרה בין ארטיקולציה לחיסה, דיבור שאינו סובל הפרעה, דיבור מת. אך אין בו רצון להמית, אלא צורך לכפות על החיים ככלל להיות היכן שהפרט זקוק להם ואי יכולת להתאים עצמו למקום בו הם נמצאים, או, ליתר דיוק, נעים. אי יכולת להתנייד, צורך בשקט, במנוחה מקיום, בשינה.

ניתן לסיים בסיפורו של צ'כוב "רוצה לישון". בו כל כמיהתה של העוזרת ורקה, ילדונת בת שלוש עשרה, הוא לזכות בשעת שינה (להסתלק מכל נוכחות⁷). וזו נמנעת ממנה יממה שלמה. היא עסוקה בטיפול בתינוק הבוכה ללא סוף בלילה ובשרות בעל הבית ולקוחותיו ביום. וכשבא הלילה השני וגם אז אין התינוק פוסק מבכיו היא הורגת אותו, מעייפות אין קץ ורצון לחבור ליקירה האבודים בחלום, מרצון לישון:

"סוף סוף הסתלקו האורחים והלכו להם. מכבים את האורות, בעלי הבית שוכבים לישון.

"וארקה נענעי את התינוק, " נשמעת הפקודה האחרונה.

⁷ "סבל הוא ריגוש שנוכחותו המועצמת גודשת את הסאה והופכת בלתי נסבלת אבל מי-שנוכחת נמנעת או מנועה מלסלקו... תבנית העינוי עצמה שהיא תבנית גרימת סבל בכלל, מתמצית בעינוי שבו מונעים שינה מן הקורבן, כשהצורך היסודי להסתלק מכל נוכחות אינו ניתן למימוש" (34, עמ' 162).

בתנור מצרצר הצרצר. הכתם הירוק וצללי המכנסיים והחיתולים נדחקים שוב לעיני וארקה העצומות למחצה, קורצים לה ומערפלים את ראשה.

”א-א-א—” נוהמת היא בחצי קול, ”שיר אשיר לך עתה.”

והתינוק צורת, ואין לו כבר כוח לצרות. וארקה רואה שוב את הכביש המלוכלך, עם האנשים על צרורותיהם, את אמא פלאגיה, אבא יפים; היא מבינה הכל, מכירה את כולם, רק דבר אחד אינה מבינה מתוך התרדמה, מהו הכוח המוזר הכובל את ידיה ורגליה, לוחץ עליה, ומפריע לה לחיות. היא מביטה מסביב, מחפשת את הכוח הזה, רוצה להיחלץ ממנו, ואינה מוצאת דבר. לבסוף – מעונה כולה היא מאמצת את שארית כוחותיה, לוטשת בחזקה עיניה, מציצה למעלה על הכתם הירוק, מקשיבה לצוחת התינוק, ופתאום מוצאת את האויב המפריע לה לישון. האויב הוא התינוק.

וארקה צוחקת. מוזר מאוד! מדוע לא הבינה עד כה דבר פשוט כל כך? גם הכתם הירוק, הצללים והצרצר צוחקים אתה יחד, צוחקים ומתפלאים.

היא קמה מן השרפרף ומהלכת בחדר ומחייכת חיוך רחב, ועיניה פקוחות ואינן נעצמות. נעים לה, הרעיון מגרה – עוד מעט תיפטר לעולם מן התינוק הכובל אותה בידיה וברגליה. להרוג, לרצוח את התינוק, ואחר כך לישון, לישון, לישון... היא מגכחת, קורצת לכתם הירוק ומאיימת עליו באצבע. היא מתגנבת חרש אל העריסה, גוחנת אל התינוק, חונקת אותו, שוכבת חיש-מהר על הרצפה, צוחקת מאושר על שיכולה לישון. ומקץ דקה כבר ישנה היא שינה חזקה-חזקה-חזקה... (33, עמ' 52).

סיפורה של ורקה אינו סיפור גלוי של שנאה, של שנאה שנחווית ככזאת, אלא של צורך שאין לעמוד בפניו להפסיק גירווי בלתי נסבל, שבאין אפשרות להתמירו, לא באמצעות זולת תומך ולא בדרך החלום, כשהמערכת הנפשית כושלת בהכלת הגרייה הלא מניחה, נשאר רק הפתרון האלים המוביל לשינה כה חזקה.

אך לפני שנרדם בצורה קטלנית כל כך יש להוסיף עוד כמה מילים על ההקשר בו אנו חיים.

קשה להישאר באותן סכמות חשיבה לאחר אירועים בממדים קולוסאליים כאלו כמו מתקפת הטרור על ארה"ב ופעולת "הצדק המוחלט" שבאה בתגובה לכך, אך ניתן אולי לנסות לציין כמה ממאפייניו הבולטים על מנת שנוכל לחשוב אותו גם אם לא להבין. אנו רואים פה התענגות על השימוש בכוח למטרות הרס של אויב הנתפס ככל-יכול וכמייצג תרבותי מובהק – נציג הקדמה והרוע המזוהים זה עם זה, שימוש באידיאולוגיה טוטלית ומפשטת, אסתטיקה ושקט בו הדבר מבוצע – תיאטרון מאופק וירטואלי כמעט, משחק מחשב, משחק מילים על ההקשר בו אנו חיים.

יש כאן פישוט בדרך אלגנטית. שנאה ליש, לשפע, שפע של שנאה. ניתן להעמיד את שנאת היש על קנאה או על קושי עם מורכבות ומכאן על אידיאולוגיה הדוגלת בפשטות, בחזרה ליסודות, בחלוקה מחדש של טוב ורע, פישוט הרסני, סדר חדש. הפישוט הנ"ל הוא הן בצד המתקיף והן בצד המותקף; בשניהם האויב הוא אחד, סטריאוטיפי, חסר פנים באופן המאפשר השטחה של כל רגש כלפיו, ויש

לגייס את הכל ואת כולם כנגדו, יש רע אחד ויש להרסו. הפונדמנטליזם⁸ מייצר תפיסה זהה גם כשבאים להתקיפו בשנאה. בשניהם יש אמונה כי לכתבי הקודש או לערכי היסוד של האדם יש חסיונות בפני טעות או שגיאה. יש לקבלם ככתובים וכלשונם, לקדשם, להבדיל באופן חותך בין טוב לרע. הבחנה המצדיקה בתורה הפרת החוק והסדר החילוני בשם המקודש המצוי מעל או העומד בבסיס הסדר החברתי.

האם מדובר פה ברוע או בשנאה ומה ההבדל ביניהם. **מה בין רוע לשנאה?** שנאה ככוח חיים, כמחאה, כניסיון לשקם ולו גם בדרך ההכחדה. שנאה כתגובה, כאקט, כפעולה נפשית ורוע כמהות. בשנאה יש משהו מידי, חי, משתוקק, קרוב לגוף. בשנאה הפנים הם לאובייקט, יש אתו משא ומתן, אימפולסיבי אורגיאסטי. בשנאה האחר הוא בעל פנים, ברוע יש דהומניזציה. המרע בניגוד לשונא לא מנסה לחדור לזולת ולהפכו לסובייקט מתקשר דרך החפצתו, אלא להפך, הוא מחפיצו כנקודת יעד, אף כי הוא מחייה בכך עד אילם לאלמותו שלו. בעוד שניתן לראות בשנאה ניסיון להגיע לזולת. ניסיון כושל, כאוב, ניסיון לצעוק דרכו, אי ויתור עליו, היאחזות בו. שנאה לופתת ושנאה מתנתקת כאחת. ברוע יש דרמה של אילמות נוראה, אילמות מדבקת של ידיעה ואי ידיעה, ידיעה ומחיקה בו זמנית של דבר שלא ניתן לתיעוד. הטראומה אינה רק ברוע אלא בהעלמתו ובהאלמתו, באי אפשרות לתת לו עדות אלא בדרך שיעתוקו (35).

אך אם נחזור לטענת המאמר ששנאה היא תגובה לכשל מערכתי לשאת את מורכבות החיים ואת האחרות בכלל זה נוכל לאפיין את האירוע כדוגמה לשנאה במיטבה, ואף את אופן התגובה אליו – הצורך בפישוט במנוחה, בנקודת סוף לכל רע.

ספרות

1. א. אבניאון (2000). **מילה במילה**: אוצר המילים הנרדפות ניגודים ושדות סמנטיים. איתאב בית הוצאה לאור.
2. Parens, H. (1991). A view of the development of hostility in early life. **J. Amer. Psychoanal. Assn.**, 39: 75-108.
3. Kerenberg, O.F. (1991). The psychopathology of hatred. **J. Amer. Psychoanal. Assn.**, 39: 209-238.

⁸פונדמנטליזם מוגדר כ"אמונה כי לתנ"ך ולברית החדשה תכונת המנע משגה (infallibility) מוחלטת, משום שכל מלה בו דבר אלוהים היא (מילון פונטנה למחשבה מודרנית).

4. Kerenberg , O.F. (1995). Hatred as a core affect of aggression. In: **The Birth of Hatred. Developmental, Clinical, and Technical Aspects of Intense Aggression.** Eds. S. Akhtar., S. Kramenr & H. Parens. New Jersey: Jason Aronson, 1995.
5. Akhtar, S. (1995). Some reflections on the nature of hatred and its emergence in the treatment process. Discussion of Kernberg's chapter "Hatred as a Core Affect of Aggression. In: **The Birth of Hatred. Developmental, Clinical, and Technical Aspects of Intense Aggression.** Eds. S. Akhtar., S. Kramer & H. Parens. New Jersey: Jason Aronson, 1995.
6. Bion, W.R. (1962). **Learning from Experience.** London: Marsfield.
7. Bion, W.R. (1967). **Second Thoughts.** London: Marsfield.
8. שטיין, ר. (1993). חידושים בתורת האפקטים הפסיכואנליטית – צעדים לקראת אינטגרציה עם הקליניקה. **שיחות**, ח: 5-14.
9. שטיין, ר. (1994). חידושים בתחום האפקטים: חלק ב' – השלכות לתיאוריה ולפרקטיקה הפסיכואנליטית. **שיחות**, ט: 6-22.
10. Stein, R. (1998). Two principles of the functioning of affects. **J. Amer. Psychanal.** 58(2): 211-230.
11. Bion, W.R. (1970). **Attention and Interpretation.** London: Marsfield.
12. Lazar, R. (2001). Subject in first person – Subject in third person: Subject, Subjectivity, and Intersubjectivity. **Amer.J. Psychoanal.**, 61: 271-291.
13. לזר, ר. (2002). הפרעות אישיות או 'אישיויות בהפרעה' – הגישה האינטרסובייקטיבית למעשה הטיפולי. **שיחות**, ט"ז: 158-165.
14. Mitchell, S.A. (2000). **Relationality. From Attachment to Intersubjectivity.** New Jersey: The Analytic Press.
15. Lazar, R. (2000). Presentness: An intersubjective dimension of the therapeutic act. **Amer.J.Psychotherapy**, 54: 340-354.
16. Winnicott, D.W. (1950). Aggression in relation to emotional development. In: **Through Pediatrics to Psychoanalysis. Collected Papers.** London: Karnac, pp. 204-218.
17. Winnicott, D.W. (1947). Hate in the countertransference. In: **Through Pediatrics to Psychoanalysis. Collected Papers.** London: Karnac, pp. 194-203.

18. Freud, S. (1915). Instincts and their vicissitudes. **Standard Edition** 14: 109-140.
London: Hogarth Press, 1957.
19. Freud, S. (1920). Beyond the pleasure principle. **Standard Edition**, 18: 3-64.
London: Hogarth Press, 1955.
20. Bollas, C. (1995). **Cracking Up. The work of Unconscious Experience**. London: Routledge.
21. Benjamin, J. (1992). Recognition and destruction. In: **Relational Perspectives in Psychoanalysis**. Eds. N.J. Skolnick & S.C. Warshaw. New Jersey: The Analytic Press, 1992.
22. Ogden, T.H. (1992). The dialectically constituted/decentered subject of psychoanalysis. I: The Freudian subject. **Internat. J. Psychoanal.**, 73: 517-523.
23. Benjamin, J. (1995). Sameness and difference: An “overinclusive” view of gender constitution. In: **Like Subjects , Love Objects. Essays on Recognition and Sexual Difference**. New Haven: Yale University Press, 1995.
24. Eigen , E. (1996). **Psychic Deadness**. New Jersey: Jason Aronson Inc.
25. Britton, R. (1998). **Belief and Imagination. Explorations in Psychoanalysis**. London: Routledge.
26. טולסטוי, ל.ג. (1889). סונטת קרויצר. **איון איליץ' ואחרים**. הספריה החדשה, 1999.
27. Bollas, C. (1987). Loving hate. In: **The Shadow of the Object: Psychoanalysis of the Unthought Known**. London: Free Association Press.
28. Kernberg, O.F. (1995). **Love Relations. Normality and Pathology**. New Haven: Yale University Press.
29. Stein, R. (1998). The poignant, the excessive and the enigmatic in sexuality. **Int. J. Psychoanal.**, 79: 253- 268.
30. Bataille, G. (1962). **Eroticism**. London: Penguin Books, 2001.
31. Benjamin, J. (1995). Sympathy for the devil: Notes on sexuality and aggression, with special reference to pornography. In: **Like Subjects, Love Objects. Essays on Recognition and Sexual Difference**. New Haven: Yale University Press, 1995.
32. Bollas, C. (1992). Violent innocence. In: **Being a Character. Psychoanalysis and Self Experience**. London: Routledge.

33. צ'כוב, א. (1889). רוצה לישון. **כתבי אנטון צ'חוב**. תל אביב: הוצאת ספרים כתבי מחברים

נודעים, 1960.

34. אופיר, ע. (2000). **לשון לרע**. תל אביב: עם עובד.

35. Grand, S. (2000). The Reproduction of Evil. A Clinical and Cultural Perspective.

New Jersey: The Analytic Press.

